

ВАЛЬДОРФСЬКА ПЕДАГОГІКА ЯК ЦІЛІСНА СИСТЕМА НАВЧАННЯ, ВИХОВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто основні принципи та теоретичні засади вальдорфської педагогіки як сучасної гуманістично спрямованої освітньої системи.

Ключові слова: вальдорфська педагогіка, Р. Штайнер, вільний розвиток, природовідповідність, збереження здоров'я.

Нові реалії життя в Україні, її поступове перетворення на демократичну, соціально орієнтовану країну зумовили глобальні зміни у філософії освіти, визначенні її мети, завдань, методів діяльності. Наближення до європейських стандартів сприяло усвідомленню та поширенню альтернативної освітньої філософії, головним стратегічним напрямом якої стала гуманізація педагогічного процесу, орієнтація на створення ситуації спільного творчого освоєння світу, де через особистісні переживання відбувається становлення людини, її інтелекту, почуттів, волі.

Наприкінці минулого століття в Україні набули поширення ідеї вальдорфської педагогіки, були створені перші вальдорфські ініціативи, що згодом об'єдналися в Асоціацію. Це відповідало потребі суспільства у нових підходах до вирішення проблем навчання та вільного розвитку особистості шляхом застосування педагогічних технологій, апробованих світовою педагогічною практикою.

Вальдорфські школи працюють в Україні вже 20 років.

Водночас слід зазначити, що теорія та практика вальдорфської освіти на сьогодні недостатньо представлена у публікаціях. Крім перекладів праць Ф. Калгрена, Т. Кальдера, Е. Краніха, Р. Патцлаффа, Р. Штайнера, можна відзначити монографії та статті таких авторів, як: Н. Абашкіна, Т. Горохова, В. Горюнова, В. Загвоздкін, Н. Іонова, В. Пікельна, А. Пінський та ін. Що стосується питань інтеграції педагогічної системи “вальдорфська школа” в освітній простір України, то ця проблема ще чекає своїх дослідників.

Мета статті – визначити та проаналізувати основні принципи й інновації вальдорфської педагогіки як цілісної системи навчання, виховання і вільного розвитку особистості та можливості їх упровадження у школах України.

Вальдорфська педагогіка, з її цілісним поглядом на проблеми навчання, виховання та розвитку дитини, є невід'ємною частиною історії світової педагогічної думки. Вона спирається на гуманістичну традицію відомих діячів минулого: Платона, Арістотеля, І. Гете, І. Шиллера, Ж.-Ж. Руссо, І. Песталоцці. Ідея цілісного розвитку особистості подана і в концепціях таких вітчизняних мислителів і педагогів, як: Г. Сковорода, В. Сухомлинський, Л. Толстой, К. Ушинський.

Автор педагогічної системи, котра у подальшому отримала назву “вальдорфська”, був обдарованою людиною, яка багато в чому випередила

свій час. Саме Р. Штайнер став на початку ХХ ст. найбільш відомим дослідником творчості І. Гете, автором численних праць із проблем філософії, архітектури, мистецтва, сільського господарства. Проте найбільш значущими є праці Р. Штайнера у галузі педагогіки. Запропонована ним система методів і прийомів навчання та виховання передбачала розвиток людини через цілісну взаємодію тілесних, душевних і духовних чинників. Р. Штайнер вважав, що в дитині, як у зернятку, закладені всі майбутні здібності, і завдання педагога – дати можливість розвинути їх, впливаючи на розум, волю, почуття [1].

Гуманістична концепція вальдорфської педагогіки відповідала європейській потребі пошуку нових шляхів розвитку суспільства після закінчення Першої світової війни. Ідеї Р. Штайнера знаходили підтримку педагогів і батьків, вальдорфські школи були відкриті у Німеччині, Швейцарії, Нідерландах, інших європейських країнах. Проте, їх історія була трагічною. За часів панування фашистської диктатури ці школи були закриті, а їх вчителі репресовані.

Після закінчення Другої світової війни інтерес до вальдорфської педагогіки відроджується, її потужний гуманістичний потенціал знаходить нових прихильників і послідовників. На сьогодні у світі функціонує близько 1000 вальдорфських шкіл у різних країнах світу. Вальдорфські школи та дитячі садки розповсюджені у Західній Європі, Скандинавії, США, Південній Америці, ЮАР, Японії та інших країнах. З кінця 80-х рр. ХХ ст. вони інтенсивно розвиваються у Східній Європі: Польщі, Угорщині, Чехії, Словаччині, Східній Німеччині. Як справедливо зазначає О. Іонова: “штайнер-педагогіка справила і продовжує справляти значний вплив на теорію і практику виховання по всьому світу. Багатьма видатними педагогами були сприйняті ідеї, дидактика і методики вальдорфської школи” [6].

Останніми десятиліттями такі школи з'явилися і в Україні. Цьому сприяли радикальні соціально-економічні трансформації в нашій країні, її поступове перетворення на демократичну європейську державу, життя якої будується на національно-культурних і загальнолюдських цінностях.

У таких умовах активізувався пошук педагогічних систем, спрямованих на становлення активної, творчої, адаптивної, високоморальної особистості, здатної до позитивної самореалізації в житті. В Україні з'явилися педагоги, що бажали змінити обличчя навчального закладу, зосередивши зміст і форми його діяльності на особистості дитини, відповідно до її вікових особливостей та потреб розвитку.

Перехід до моделі навчання, побудованої на засадах вальдорфської педагогіки, став складним процесом переосмислення та переоцінки педагогами змісту і методів діяльності освітнього закладу.

При створенні вальдорфських шкіл були реалізовані такі концептуальні положення організації навчально-виховного процесу, які знаходяться у безпосередньому, логічному зв'язку з антропософською антропологією:

- 1) принцип природовідповідності: розвиток дитини відбувається за природно передбаченою, генетично детермінованою програмою, передусь

навчанню та визначає його зміст. Вільний розвиток є спонтанним процесом і потребує створення максимально сприятливих умов з метою виявлення природних задатків і здібностей дитини. Важливим чинником є визнання індивідуальності дитини, шанобливе ставлення до її духовно-душевного світу;

2) уявлення про людину, яка є мікрокосмом, у якому наявне фізичне, ефірне, астральне та Я-тіла. Розвиток людини здійснюється у декілька етапів. Кожен цикл життя висуває свої завдання й вимоги – це обов'язково має бути враховано у процесі навчально-виховної діяльності;

3) відмова від влади над дітьми. Вальдорфська школа пропонує вільне виховання й навчання, без застосування покарань і примусових методів у будь-якому вигляді;

4) свобода є основою і засобом виховання. Це свобода навчання, виховання та творчості;

5) єдність у діях педагогів, батьків і дітей. Духовна спільність викладача з учнями. Реалізація на практиці педагогіки дружніх відносин;

б) закріплення за класом одного вчителя, який викладає всі предмети з першого до восьмого року навчання, опора на наслідування й авторитет учителя на відповідних вікових етапах розвитку учнів;

7) єдність духовного, душевного та фізичного розвитку дитини. Екологія і культ здоров'я. Терапевтичний аспект у діяльності школи та педагогіки в цілому. У школі постійно працює лікар: він викладає, обстежує дітей, допомагає вчителям в їхній роботі;

8) поєднання європейської та східної культур. Виховання толерантного ставлення до представників інших релігій, культурних традицій тощо;

9) особливий акцент на естетичному та трудовому вихованні протягом усього терміну навчання у школі. Обов'язкове застосування художніх елементів викладання на уроках із будь-якого предмета;

10) ненасилля та допомога, увага, дбайливе ставлення і любов до дітей; індивідуалізація процесу виховання й навчання. Перевага індивідуального виховання, поєднання індивідуальних і групових форм роботи з учнями;

11) відміна традиційної системи оцінювання навчальних успіхів учнів, оскільки така система тотального контролю за діями дитини не відповідає принципу свободи особистості.

Таким чином, антропоцентрична освітня парадигма стала основою розробки концепції закладів, що на першому етапі тільки прагнули стати вальдорфськими. При цьому враховувалися основні теоретичні положення педагогічної системи, можливості їх інтеграції в освітній простір України, регіональні особливості, рівень підготовки педагогічних колективів, матеріальні ресурси тощо.

Головною метою створених шкіл, відповідно до концептуальних засад вальдорфської педагогіки, стала орієнтація на світоглядне, соціальне та професійне самовизначення кожної окремої особистості в контексті усвідомлення власної індивідуальної свободи та відповідальності, на вільний

усебічний розвиток особистості відповідно до тенденцій віку та потенціальних можливостей людини.

На думку вальдорфських педагогів, дитина у своєму розвитку повторює процес еволюції людського суспільства. Тому всі знання та вміння вона повинна отримати у чітко визначений час, коли її організм буде до цього підготовлений.

Так, завдання батьків і вихователів у першому семиріччі полягає не у прямій підготовці до школи, а в максимальному розвитку фантазії дитини як основи творчості. Саме це потрібно майбутньому учневі, а не знання абетки чи лічби, цьому його навчають у початкових класах.

Головним напрямом дошкільного вальдорфського виховання є гармонійний розвиток дітей у співзвучності з навколишнім світом, що сприяє становленню впевненої у собі особистості. Як зазначав Р. Штайнер: “у перший період від народження до зміни зубів сутність дитини цілком занурена у чуттєве сприйняття світу” [6, с. 48]. Тому дуже важливо допомогти дитині у цьому. За твердженням Р. Штайнера, до сил, що справляють формувальний вплив на фізичні органи дитини, належить та радість, яку дитині дарує оточення: ласкаві слова і погляди, і, безперечно, щира любов до малюка з боку батьків, вихователів і просто тих, з ким дитина відчуває себе вільно і затишно. Емоційно наповнений контакт з близькими людьми (у першу чергу, із матір’ю) засновник вальдорфської педагогіки вважав головним чинником розвитку в період раннього дитинства [7, с. 171]. “Особистісний, персональний зв’язок від “Я” до “Я” є основним стрижнем розвитку “феномену людяності”” [6, с. 171].

Знання та навички на цьому віковому етапі діти отримують шляхом наслідування, особливого значення набуває взаємодія з дорослим. Поряд з близькою людиною дитина відчуває себе впевненою та захищеною, що позитивно впливає на стан здоров’я, ставлення до світу та інших людей. Головна теза, за якою будується виховання дитини дошкільного віку: “Світ є добрим і моральним”.

Вальдорфська педагогіка заперечує тезу про ранню інтелектуалізацію, тенденцію починати інтенсивне навчання вже на 5–6 році життя, це може бути шкідливим для здоров’я дитини, забираючи сили, необхідні для формування фізичного тіла.

Друге семиріччя – це важливий період формування і розвитку внутрішнього життя: здібності дитини – осягнути, вивчити, зрозуміти – реалізуються не в зовнішньому, а в духовно-внутрішньому вимірі. На перший план для учня 7–8 років виходить авторитет вчителя. Приблизно у 9 років дитина переживає почуття першого відокремлення від світу дорослих, наслідком чого може стати відчуття самотності. Цей період Р. Штайнер називає “рубіконом”.

Авторитет вихователя, який раніше був беззаперечним, тепер може неусвідомлено ставитися під сумнів. Підліток хоче впевнитися в тому, що слова та вчинки вчителя дійсно відповідають законам і нормам навколишнього світу та його очікуванням. Тепер дитина бажає щиро поважати того,

кого раніше вона по-дитячому любила, і відчувати, що її повага обґрунтована.

На цьому етапі учні потребують усебічної уваги та підтримки з боку дорослих, і, насамперед, педагогів. Головна теза виховання учнів цього віку – “світ прекрасний”.

Пізнавальні можливості підлітків продовжують зростати. Активно розвивається пам'ять, уява, довільна увага, логічне мислення. Учні вже здатні до узагальнення, зіставлення, встановлення зв'язків між поняттями. Розвиваються здібності до словесно-логічного мислення, міркувань, вміння робити висновки. Підвищується рівень довільності пізнавальних процесів, формуються навички саморегуляції в навчальній діяльності та поведінці. Цьому сприяє подальший розвиток емоційно-вольової сфери дитини та формування моральних понять і цінностей. Підкреслюючи значення волі та почуттів у розвитку особистості людини, Р. Штайнер зазначав, що саме їх виховання буде мати особливе значення у педагогіці майбутнього [1].

У третьому семиріччі підліток ніби народжується вдруге, разом з досягненням статевої зрілості посилюється рівень усвідомлення власного “Я”. Це вік пошуку ідеалів, формування цінностей, відкриття власної індивідуальності. Саме у цей період відбувається активне формування Я-концепції особистості.

В інтелектуальній діяльності виникає здатність до аналізу, синтезу та формування суджень. Судження у цьому віці являє собою форму усвідомленого відображення дійсності. У ньому учень стверджує чи заперечує наявність у конкретному об'єкті певних ознак, властивостей, зв'язків і відношень до інших об'єктів. Судження виникає як відповідь на певне запитання, як результат розв'язання конкретного пізнавального завдання. Внаслідок цього розширюються можливості пізнання, формується самостійність мислення.

Це є час інтенсивного інтелектуального розвитку, зростання інтересу до наукового вивчення світу, до соціальних питань тощо. Усе це створює передумови для того, щоб молода людина могла пережити і зрозуміти світ як цілісність, де все знаходиться у взаємодії та взаємозалежності, і за рахунок цього прийти до усвідомлення відповідальності за свої вчинки, визначити свою подальшу долю та місце в житті.

У старшій школі особливого значення набуває здатність до самостійного судження й аналізу. Знання, отримані та пережиті раніше, тепер переходять на предметно-інформаційний рівень.

Це знаходить відображення у методах викладання навчального матеріалу. Воно здійснюється на основі феноменологічного підходу: через опис та характеристику феномену, що розглядається, аналіз та введення відповідного поняття. Такий метод навчальної діяльності стимулює пошукову активність і пізнавальний інтерес учнів.

Акцент у роботі зі старшокласниками зміщується в бік самостійності: підготовка рефератів, індивідуальних і групових проектів, творчих робіт тощо. Важливого значення набуває вивчення практичних аспектів діяльно-

сті людини. При цьому увага не просто фіксується на використанні отриманих знань, учням надається можливість реалізувати свої ідеї у проектах. Цей метод дає змогу самостійно обрати тему, спланувати та здійснити власний задум. Вчитель виступає як консультант, що стимулює та підтримує активність учня.

Для старшокласників значущими є екзистенційні питання щодо свого місця у житті, реалізації власних можливостей у сучасному світі, вибору майбутньої професії. Ці проблеми також знаходять відображення у змісті навчального матеріалу, що позитивно впливає на розвиток самосвідомості та формування світогляду. Головна теза виховання на цьому віковому етапі – “світ істинний”, його потрібно пізнавати та змінювати на краще.

Особливого значення для вальдорфської освіти набуває проблема збереження та зміцнення здоров'я учнів усіх вікових груп. Цьому сприяють такі чинники, як інтегративний підхід до проблеми здоров'я у змісті навчального матеріалу, ритмічна організація навчально-виховного процесу й інтеграція у життя школи спеціально підготовленого лікаря, який постійно співпрацює з педагогами та батьками учнів.

Досягнення учнів до восьмого класу не оцінюються в балах, оцінка має змістовний, стимулювальний характер. Кожне досягнення дитини розглядається як прояв її самореалізації. Основний учитель разом з іншими колегами та шкільним лікарем стежать за загальним розвитком учня й інформують батьків про успішність і можливі ускладнення у розвитку. Наприкінці року пишеться розгорнута характеристика на кожну дитину [11].

Як свідчить попередній досвід, учні вальдорфських шкіл не тільки засвоюють навчальні програми на рівні державного стандарту, а й отримують знання з історії мистецтв, живопису, ремесел тощо. Це створює перспективи для адаптації у суспільстві, вибору професії, подальшого розвитку особистості випускника [11].

Висновки. Аналіз концептуальних положень вальдорфської педагогіки дає підстави зробити висновок про гуманістичну спрямованість цієї освітньої системи, можливості її використання як у цілісному вигляді, так і шляхом запровадження окремих елементів у роботу загальноосвітніх закладів.

Результати практичної діяльності вальдорфських шкіл і діагностичні обстеження учнів підтверджують, що вальдорфська освіта створює сприятливі умови для гармонійного та всебічного розвитку учнів, формування навичок соціальної взаємодії, становлення активної життєвої позиції учнів.

Список використаної літератури

1. Штайнер Р. Общее учение о человеке как основа педагогики / Р. Штайнер. – М. : Парсифаль, 1999. – 399 с.
2. Штайнер Р. Педагогика, основанная на познании человека / Р. Штайнер. – М. : Парсифаль, 1996. – 129 с.
3. Штайнер Р. Искусство воспитания: методика и дидактика / Р. Штайнер. – М. : Парсифаль, 1996. – 176 с.
4. Вальдорфская педагогика. Антология / [под ред. А.А. Пинского]. – М. : Просвещение, 2003. – 4994 с.

5. Гуманистическая направленность вальдорфской педагогики : метод. пособ. для преподават. и студ. педвузов / [пер. с финского А. Ойттинен]. – М. : Владос, 1999. – 175 с.
6. Ионова Е.Н. Вальдорфская педагогика: теоретико-методологические аспекты / Е.Н. Ионова. – Харьков, 1997. – 299 с.
7. Калгрэн Ф. Воспитание к свободе : [пер. с нем.] / Ф. Калгрэн. – М. : МЦВП, 1993. – 272 с.
8. Вальдорфська педагогіка в Україні. З повагою до дитини. – К. : НАІРІ, 2009. – 166 с.
9. Краних М. Антропософские основы вальдорфской педагогики / М. Краних. – К. : Генеза, 2008. – 277 с.
10. Програми вальдорфських шкіл України 1–9. – К. : Генеза, 2010. – 510 с.
11. Учебные программы вальдорфских школ. – М. : Народное образование, 2005. – 518 с.

Передерий О.Л. Вальдорфская педагогика как целостная система обучения, воспитания и развития личности

В статье рассматриваются основные принципы и теоретические положения вальдорфской педагогики как современной гуманистически ориентированной образовательной системы.

Ключевые слова: вальдорфская педагогика, Р. Штайнер, свободное развитие, природосообразность, сохранение здоровья.

Perederyi O. Waldorf pedagogy as a holistic system of education, training and personal development

It is observed the main principles and theoretical aspects of Waldorf pedagogy as a modern humanistic educational system.

Key words: waldorf pedagogy, free child development, natural environment education, preservation of health keeping.